

SOSYAL-KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN ÇEVİRİDEKİ ROLÜ

Ali BAYKAN *

ÖZET

Çeviribilimin yeni bir dal olarak ortaya çıkmasından sonra, çevirinin tanımı, yöntemi, türleri, diğer bilimlerle olan ilişkisi, çevirinin yabancı dil eğitimindeki yeri, çeviri kültür ilişkileri vb. konularda bilimsel olarak henüz tam bir fikir birliği sağlanamamaktadır. Bu durum çok çeşitli fikirlerin ortaya çıkmasının yanısıra, sonuca varma aşamasında çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Ancak ortaya çıkan her yeni görüş ve zorluklar aynı zamanda bu bilimin gelişmesine katkı da sağlamaktadır. Sosyal ve kültürel faktörlerin, çeviri aşamasında önemli roller oynadığı bu fikirlerden ve yapılan çalışmalardan hareketle ortaya çıkmıştır. Bu faktörlerin ulusal ve uluslararası kültürlerin birbirine yaklaşmasında ne derece rol oynadığı, bu rollerin olumlu, olumsuz ve çevirmene yardımcı veya zorlaştırıcı etkilerinin yanısıra değişik kültürlerin ortaya çıkarılmasında çevirinin rolü, bu makalede irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Kültür, Sosyal Faktör, Hata, Faktör

ABSTRACT

After its reputation as a new branch of science, there cannot be achieved any scientific agreement on the meaning of translation, its method, its place in the education of a second language, its connection to culture etc. This situation not only brings various ideas about the issue but also has some dilemmas on the way putting a conclusion of the matter. However, each new idea and dilemma makes this science go further on its development. The fact that social and cultural factors have essential place in the phase of translation has come out by those ideas and dilemmas. This study attempts to analyze how much these factors have effect on the interrelation between the national and international cultures; and also the place of translation on evaluating these roles as positive or negative and supporting or distressing influence on the translator, and the significance of translation on revealing several cultures to foreground.

Keywords: Translation, Culture, Social Factor, Error, Factor,

GİRİŞ

Günümüzde bilgi akışının hızlanmasıyla küçülen dünyamız, bize önceki dönemlere oranla çok daha fazla yakınlaşmıştır. Bütün bilim, teknoloji, edebiyat vb. disiplinlerin bilgi akışı sözlü veya yazılı çeviriyle mümkün olmaktadır. Bireylerarası, uluslararası, kültürlerarası, devletlerarası iletişim ve etkileşimde çeviri her zaman ön planda rol oynamıştır. Cengiz Aytmatov'un dediği gibi, „onda yüzyıllar biraraya gelir, çağlar arasındaki yaşam ilişkileri birleşir“.

Çeviri bilimin ortaya çıkmasıyla, onun yan kolu olan „çeviri eleştirisi“ de bilim dalları arasında yerini almaktadır. Yapılan bir çeviri hakkında bir çok eleştirinin yapılması değişik fikirlerin ortaya çıkmasına ve daha sağlıklı bir eserin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Bu eleştiri sayesinde çevirmen çeviri alanındaki eksikliklerini giderebilecek aynı hataları bir daha yapmayabilecektir. Çeviribilimin amacı, daha doğru ve sağlıklı bilgi akışını sağlamak, yapılan

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

çalışmaları bilemsel süzgeçten geçirerek en doğru ve güzelini hitap ettiği kesimin anlayacağı dilden aktarmaktır. Bu sayede kültürlerarası farklılıklar en asgariye inebilecek toplumların birbirine karşı olan yabancılaşması azalabilecektir.

I. ÇEVİRİ HAKKINDA YAPILAN TANIMLAMALAR:

Çeviri işlemi oldukça karmaşık ve tanım hakkında çeşitli görüşlerin ortaya atıldığı bir etkinliktir. PEKER (1992:21) AUDEN'den yaptığı bir alıntıya dayanarak ROZENZWEIG'in görüşlerini aşağıdaki alıntıyla veriyor:

"Çeviri yapmak iki efendiye birden hizmet etmek demektir" Bu hizmet aslında hiç kimsenin yapamayacağı bir şey. Bu nedenle kuramsal olarak hiç kimsenin yapamayacağı her şey gibi, çeviri de uygulamada herkesin yaptığı iş olup çıkar. Hiç kimse çeviri yapmadan edemez ve herkes çeviriye el atar".

Burada AUDEN'in eleştirdiği aslında herhangi bir kurama dayanmayan, herkesin yaptığı gelişmiş çeviri ve bu çeviriyi yapan çevirmendir. Oysa çevirinin ROZENZWEIG'in da belirttiği gibi çok zor bir iş olduğu inkar edilemez bir gerçektir.

Bu etkinlikte ortaya çıkan problemlerin ilk kez ne zaman nasıl tartışıldığı halen kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kültürlerarası iletişimde değişik dilleri konuşan insanlar arasında anlaşmazlıkların sonucunda bu problemin tartışması başlamıştır. Uluslararası iletişim aksaklıklarının ve problemlerinin çeviri yolu ile aşılabileceği gerçeğinin, -çalışmalarımızın sonucunda edindiğimiz bilgiye dayanarak- artık günümüzde kabul edildiğini söyleyebiliriz. Çok geniş anlamı olan çeviri kavramı WILLS'in ifadesiyle (1977:28) "Interlingualer Transferprozess=Dillerarası Aktarım Süreci" dir. Çeviri sözcüğünü sözlük ve terminolojideki karşılığına bakacak olursak; oldukça fazla karşılığının olduğunu görebiliriz. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: "Übersetzen" = Çeviri kavramının yanında, Interlingualer Transfer = Dillerarası iletişim kapsamına giren Übertragung = aktarma, Umsetzung = yeniden düzenleme, Abbildung = kopya etme, Nachbildung = aslına benzeterek düzenleme, Nachdichtung = benzetme, Neuschöpfung = yeniden oluşturma, paraphrase = Substitution = yerine geçecek biçimde düzenleme veya adapte etme, Interpretation = yorumlama, Translation = çevirme, Reproduktion = aslına benzetme. Çeviribilimde O.KADE ve G.JAGER'in kullandıkları kavramlar ise; Umkodierung = analiz ederek kodlama (Substitution), Neukodierung =Yeniden kodlama (Interpretation), Umschlüsselung = yeni şifrelerle düzenleme biçimindedir.

Kısaca, yukarıdaki kelime anlamlarından da hareket ederek, çevirinin bir dilden başka bir dile aktarmak,çevirmek eylemi olduğunu söyleyebiliriz

Çeviri işlemi, dil vasıtasıyla yapılan bir aktarma işlemidir. Bu işlemin yapılabilmesi için iki dil gerekir. Kendisinden aktarma yapılan dil "kaynak dil", kendisine aktarma yapılan dil de "erek dil" dir. Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: Türkçeden Almancaya yapılan bir çeviri işleminde Türkçe "Kaynak Dil" İngilizce ise "Erek Dil" olur. Bunun tersini yapacak olursak, yani Almancadan Türkçeye bir çeviri yapacak olursak bu sefer Almanca "Kaynak Dil", Türkçe de "Erek Dil" olur.

Çeviri sürecinin, Çeviribilim haline geldiği günümüzde, çevirinin değişik birçok tanımını yapılabilir, bu tanımlamalar çeşitli bilim adamları - özellikle çeviribilimciler- tarafından yapılmıştır da. Tanımlamaları karşılaştırıp sonuçlandıracak olursak, çeviribilimcilerin yaptığı tanımlamalar cümle kuruluşu olarak değişik fakat vermek istediği mesaj bakımından aşağı yukarı aynı sayılabilir. Ama çevirinin tanımını, çeviribilimcilerin dışındaki bilimadamları - Dilbilimciler, Edebiyatçılar-Yörumbilimciler, Teknik Uzmanlar vs.- hepsi de çeviri işlemini kendi dallarıyla özdeşleştirmeyi amaçlayan tanımlamalar yapmaktadırlar. Çünkü bir çok bilimadamı, çeviri biliminin bütün bilimlerle içiçe olduğunu kabul etmektedir. HÖNIG, bunu aşağıdaki şekilde dile getirmektedir:

"Çeviribilim bütünüleştirici bir bilim olarak tanımlanıyor, yani rubbilim, toplumbilim, kültürbilim, dilbilim ve yazınbilim gibi çeşitli bilim dallarını kapsayan bir bilim" Bugün bunca teşvik edilen uluslar arasındaki dialogun, galiba en kalıcı Felsefe ve Edebiyatlarının çevirisi sağlar. Hangi dilde yazılmışsa yazılsın, insanlığın malı olan yeniden üretme ürünü yapıtlar, ancak çeviri sayesinde gerçekten insanlığın malı olabiliyor". (1992:33-34)

I.I.Çevirinin Dilbilimsel Yöntemlere Göre Tanımlanması:

"Dil demek bir bakıma insan demek...insansız bir dil, bir takım işaretler yığınından başka nedir ki insan konuşabilen tek varlık ve dil insanın aynası, insanın hayat davasındaki vekili gibi bir şey...öyleyse çeviri de, kelime, cümle veya metinlerin bir başka dile çevrilmesi, daha doğrusu iki dildeki sözcükelerin birbirine aktarılması gibi bir zanaat değil...tam tersine, insanın insana çevrilmesi demek. Çünkü kelimeler, duygu ve düşünce kategorilerinin ambalaj veya insanın sarıldığı bir tür kundak...Ambalajı dikkatle açarsanız, içindekini dikkatle çıkarıp, başka bir dilin ambalajında yeniden paketleyeceksiniz...Çevirinin zorluğu da buradan kaynaklanıyor zaten, insan ne zaman büyük ve zor ise, çeviri de o kadar büyük ve zor". (ETHEMOĞLU,1987: 7)

ETHEMOĞLU, çeviri ve dilin ayrılmazlığını yukardaki sözleriyle dile getiriyor. Dilin incelenmesi, dilbilimcilerin uğraş alanı olduğuna göre, bu alana, dilin içiçe olduğu çeviri de girmektedir. Çeviri işlemi bir dilin özelliklerinin, güzelliklerinin öbür dile de yansıtılması, aktarılması olarak da tanımlanabilir.

Özcan BAŞKAN, Fransız dilbilimcisi Georges MOUNIN ile hemfikir olarak çeviriyi şöyle tanımlamıştır:

"Çeviri, bir dildeki belli bir parçada, bulunan anlamın başka bir dildeki belli bir parçada yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girilen dilsel bir aktarma işlemidir"(1979:213)

Dil kendini kelimeyi oluşturan harflerle, cümleyi oluşturan kelimelerle, metinleri oluşturan cümlelerle ifade eder. Çeviride uygun dil birimi tek kelime ya da cümle değil metindir.

"İdeal" çevirinin, yani matematiksel, bilimsel bir problemde bulunmaya çalışılan tek doğru yanıt türünde bir çevirinin (kısa, kaynak dile -ya da kültüre- özgü olmayan tümceler dışında) bulunmayışı şu olguyu yansıtır: her ne kadar varsayımlar kurmak, gözlemek, denetlemek, veri toplamak, varsayımlara göre sağlama yapmak ve varsayımları yeniden incelemek vb. tüm bilimsel yordamlara tabi olsalar da, çeviri de dil de bilim değildir".(NEWMARK,1989: 57)

NEWMARK bu görüşüyle bilimselliği somut delillere dayandıran pozitivist bakış açısından hareketle bu yorumu getirmekte. Çeviribilimcilerin de üzerinde tartıştıkları en önemli konu çevirinin "ideal" olma özelliğidir. Fakat ideal bir çevirin nasıl olacağı henüz kesin olarak tanımlanamamıştır. Tanımlanması da imkansızdır. Çünkü çeviri işlemi matematiksel işlem değil aksine, çok yönlü bir süreçtir. Çeviri ve dilin bir bilim olmadığını da savunan NEWMARK bu görüşüyle günümüz modern dilbilimci ve çeviribilimcilerin görüşleri ile ters düşmektedir.

KURAN'da çevirinin tanımını, göstergelerin kaynak dilden erek dile yansıtılarak işlemin yerine getirilmesi olarak vererek değişik bir tanımlama örneği getirmiştir.

"Çeviri, kaynak dildeki göstergenin ne ifade ettiğini bulmak, sonra bu ifade edilen şeyin amaç dilde hangi gösterge aracılığı ile ifade edilebileceğini saptayıp, bu göstergeyi kullanmaktır." (KURAN, 1995:40)

I.2. Çevirinin Edebiyat, Kültür, Felsefe vb. gibi Dallararası İlişkinin Vazgeçilmez Aracı Olduğu Görüşündeki Tanımlamalar:

Daha öncede belirttiğimiz gibi çevirinin, oldukça fazla tanımlaması vardır. Bu tanımlamalardan, çevirinin çok yönlü bir süreç olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sürecin içerisindeki çok yönlülükte düşünme sürecinin yeri de oldukça fazladır. O halde şu sonuca varabiliriz; çeviri bir çeşit düşünme etkinliğidir. Çeviri yapan kişi kendisini bir düşünme çabası içerisinde bulur, çevireceği metnin cümlelerini ortaya çıkarır, bu cümlelerdeki kelimelerin anlamlarına eğilir, bu anlamları bulup çıkardıktan sonra, saptayıp kavradığından emin olduktan sonra çeviri işlemi uygulamaya başlar.

Bu başlık altındaki ilk tanımlamayı daha 1800'lü yıllarda çeviribilimle uğraşan ve yöntemleriyle günümüzü bile aydınlatan SCHLEIERMACHER'le başlamak istiyorum.

Schleiermacher çeviriyi bir iletişim olayı olarak görmektedir. Schleiermacher'in söylediği şudur : *"Çeviri okuru ve kaynak metin yazarı iki ayrı dünyanın insanıdır, ayrı dilleri konuşmaktadırlar; okurun yazarı anlayabilmesi, onun dünyasını ve dilini anlamaktan geçer; kendi koşullarını ve yazarın koşullarını yok sayamaz"*. KURULTAY'a göre onun kurduğu yapıyı hiç değiştirmeden, aralarına yalnızca yeni terimleri yerleştirerek onu kolayca modernleştirebiliriz. (krş. KURULTAY:204)

ALGÜN'ün tanımı da bu bölümdeki tanımlara örnek olacak özelliktedir;

"En genel tanımıyla çeviri, insanın insanla ilişkiye girdiği her durumda kendini ifade etme yoludur. Yani, düşünce ve duygularını, dilek ve beklentilerini dile getirmeye çabaladığı her girişim, bir çeviridir denilebilir. Olaya bu bağlamda yaklaştığımızda, sosyal yaşamda, gerek ana dilimizde gerekse sonradan edindiğimiz dillerde gerçekleştirdiğimiz bir transfer yöntemi. Klopfer'in tanımıyla "yabancı olanı, bilinen aracılığıyla anlaşılır kılmaya çalışan bir işlemdir". (ALGÜN,1995: 139)

TOURY'ye göre, bir dilden ötekine akan çembersel bir süreklilikle açıklanabilir çeviri süreci. Ayrıca, bu dönüşümlü devingenlik ilişkisiyle böyle bir

tahmin eşdeğerlilikle ilgili olarak öteden beri kullanılagelmiş devingen (dynamic), biçimsel (formal), işlevsel (functional), göndergesel (referential), içeriksel (contential), biçimsel (stylistic) türünden bütün nitelermeleri de içerebilir. (krş.ANAMUR,1994:213)

Bazı kuramcıların değişik tanımlarından bazı örnekleri, aşağıdaki şekilde verebiliriz:

"Çeviriyi, bir dilden başka bir dile yapılan bilgi akatarımına da indirgeyemeyiz. Kuşkusuz dillerarasında gerçekleşen bir etkinliktir çeviri. Ama bir yönüyle de geçmişe, eski kültüre dönüktür. Bir yandan geçmişin kalınlı, tarih boyunca insanlığın ortaya koyduğu tüm değerleri artzamanlı düzeyde (diachronie) günümüze taşıırken, öte yandan da eşzamanlı düzeyde (synchronie) ulusal kültürler arasındaki alışverişi sağlar. Böylece, hem çağdaş bir kültür bileşimini, hem de üretilen yeni değerlerin dayanışmasını, birbirlerinden etkilenmelerini kolaylaştır".(CÖMERT,1978:26)

"Çeviri etkinliği her zaman her yerde yeni ufuklara yöneliş, bireyin kendisinininkinden ayrı, hatta kimi kez çelişkili bir kültür düzeyiyle karşılaşarak onunla bütünleşmesi, sonuçta özvarlığının genişlemesi anlamına gelmiştir". (IŞIK,1989:37)

„Çeviri düşünsel boyutta yaşanan programlı bir etkinliktir; zihinsel bir dönüş(tür)ümün amaçlandığı işlemler bütünüdür.“ (RIFAT:1994:66)

"Çeviri işlemi, çok hızlı cereyan eden bir çeviriminin çok kısa bir anı, yüzlerce metre uzunluğundaki bir sinema filminin bir karesi gibidir ve ancak çeviriminin tamamlanması ve binlerce film karesinin ardarda izlenmesiyle anlamını bulur".(YILMAZ,1994:67)

"Çeviri çok taraflı bir sanattır ve onun hiçbir tam veya nisbi tetkiki bu gerçeği görmezlikten gelemmez. Çeviri de bir sanat olduğuna göre, aynı şekilde zamansız olmalı, birbirini takibeden nesillerin duyduğu ihtiyaca uygun olarak sürekli bir surette yeniden yapılmalıdır. Bir yağlı boya veya sulu boya ressamı, 'Mapledurham değirmeninin birçok defalar resmi yapılmıştır' diye onun yeni resimlerini yapmaktan çekinmez; bu olayı kendisinin yapması için bir fazla daha sebep sayar. Aynı şekilde yazarlar da başka dillerde yazılmış epigramlardan ve beyitlerden tutunuz da, destanlara ve uzun kitaplara kadar her türlü eserleri kendi dillerine aktarmağa daima heves duymuşlardır". (KAYNARDAĞ,1994:29 -30)

Bu tanımlamasıyla KAYNARDAĞ diliçi (Intralinguale Übersetzung) çevirinin ve dillerarası (Interlinguale Übersetzung) çevirinin değişik kişiler tarafından defalarca yapılmasını, bir ressamın tablo örneğiyle vermektedir. Ve çokça çeviri yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Yazarın da belirttiği gibi zamanla diller de insanlar gibi doğar, gelişir ve ölürlür. Bu görüş kaynağını Humboldt'un dil hakkındaki görüşlerinden almaktadır. Humboldt dili canlı bir varlık 'energia' olarak tanımlamıştır. Ölü dillerde yapılan eserlerin yeni nesile aktarılması bu eserleri yeni neslin dillerine çevirmekle mümkün olur.

1.3. Çeşitli Benzetmelerle Yapılan Çeviri Tanımlamaları:

Yukarı da örneklerini verdiğimiz tanımlamaların yanısıra çeviri hakkında bazı benzetmeler de birçok mevcuttur.Bunlardan bazıları;

Çevirinin kadına benzemesi, çevirinin bir satranç oyunu olması, çevirinin bir otomobil kullanma gibi bir iş olduğu, çevirinin bir balık ağı olduğu, çevirinin bir

türk halısına benzediği, çevirmenin hain olduğu, çevirinin çeviri kokması, çevirinin saydam bir cam tabaka olduğudur.

Onyedinci yüzyılda İngiliz ozan James Howell çeviri için şöyle bir benzetme yapıyor:

"Kimi der ki, çeviri bir Türk balısının arka yüzüdür."(PAYNE, 1980: 307)

Howell'in benzetmesine katılmamak elde değil, ama şunu da belirtmeliyiz ki her çeviri belirtildiği gibi halının tersi değil düzü de olabilir. Nitekim tersi olsa bile bazı halıların, örneğin ipekli halıların tersi normal bir halının düz tarafından daha güzel ve daha estetikdir.

Diğer bir benzetme de BETRAND'ın yazdığı bir önsöz metninde mevcuttur;

"Çeviri kadın gibidir, güzelse sadık olmaz, sadıksa güzel olmaz"
(BATTAFARONE,1993:62)

Ancak bu benzetme hemen hemen herkesçe bilinir. Kanımızca yanlış bir benzetme, çevirinin matematiksel bir işlem olmadığı gibi her güzel kadının aldatıcı olacağı veya her çirkin kadının sadık olacağı diye bir kesinlik olamaz. Ama BATTAFARONE'nin (1993) "*Hölle*" (Cehennem) veya "*Fegefeuer*" (Cennet ve cehennem arası bir yer) benzetmesinde gerçeklik payı, çevirinin zorluğunu tarif açısından mevcuttur.

HÖNIG ve KUSSMAUL'ün çeviri hakkındaki benzetmeleri, çevirinin bir balık ağına benzetilmesi çok yerinde bir benzetme. Yukarıda ki tanımlamaların çoğunda çevirinin çok yönlü bir süreç olduğu doğru olarak anlatıldı. Bu çok yönlü süreci balık ağına benzetebiliriz. Bu ağlarda boşluk olması halinde balıkçının hedefi olan balık yakalama gerçekleşemez, çünkü balıklar bu boşluktan kaçır. Çeviri de öyle, eğer çeviriyi oluşturan öğelerden bir veya birkaçı eksik olursa çeviri amacına ulaşamaz ve vermek istediği mesajı, iletiyi, öğretiyi tam olarak verememiş olur. Tabii ki buda "ideal çeviri" seviyesine hiçbir zaman erişmemiş, dolayısıyla başarısız bir çeviri olacaktır

Bir noktada çeviri ve satranç oyununda bir paralellik görülebilir; satranç oyuncusu, ilkönce oyununun kurallarını bilmek zorunda, örneğin tüm oyun aletlerinin işlevlerini tanımak zorunda, daha sonra, rakibinin ne yapacağını nasıl hareket edeceğini kestirmek zorundadır ki, ona göre tepki gösterip oyunun kurallarını uygulamak zorunda, hedefe ulaşmak, yani yenmek için, çevirmen de çevireceği parçayı öncelikle, tanımalı kurallarını bilmeli, yalnızca gramer kurallarını değil, çeviriyi bir bütün olarak ele alarak, çevireceği dilin okuyucusunu da hesaba katıp, bu okuyucuya en yüksek okuma hazzını tattırarak şekilde ideal bir çeviri meydana getirmeli.

Araba kullanma benzetmesi ile çeviri yapma işleminin benzetmesi kısmen uyum gösterebilir. Araba kullanan kişi, eğer hedefine ulaşmak istiyorsa, trafik kurallarına da uymak zorundadır. İsteddiği an hız yapabilir durabilir önündeki aracı sollayabilir. Ama bu süreç, kurallar çerçevesinde olmalı, olmadığı takdirde sonucu çok üzücü olabilir. Çeviri de serbest olmakla beraber, eğer hedefe doğru ve hızlı varılmak isteniyorsa, daha önce de saydığımız kurallara riayet edilerek yapılmalı. Uyulmadığı takdirde çevirmen, hoş olmamakla beraber trafik kurallarına uymayan sürücünün sonu ile aynı sonu paylaşabilir.

Yılmaz ve Wellwarth'ın görüşleri de diğer tanımlara uyan ancak değişik bir bakış açısı sunar niteliktedir:

"Bazen sözcükler karşımıza çıkar ve bize direnirler. Sır vermek istemiyormuşcasına kapanırlar içlerine, açılmazlar , çözülmeyiz biz buraya aitiz, karşı tarafa geçemeyiz. Geçersek biz, biz olmaktan çıkarız." dediklerini duyar gibi oluruz. Bu nazik isyana kulak vermediğimiz, bu yakarışı ve uyarıyı dikkata almadığımız takdirde, yuvasından çıkardığımız ve kendi öz kimliklerinden mahrum ettiğimiz bu isteksiz sözcüklere, hedef dilde yeni bir kimlik ve yeni bir barınak bulamayız çoğu kez. Bu durumda, kimliksiz bir çeviri çıkar ortaya, ki bunun diğer bir adı da "sözcük katliamıdır". (YILMAZ,1994:66)

"İdeal çeviri, bütünüyle saydam bir cam tabakaya benzer; kişi onun içinden baktığında özgün olanı, arada hiçbir nesnenin varlığını duyumsamadan görebilir". (WELLWARTH,1981:145)

Bu benzetmelerle, çeviri işleminin çevirmene, erek ve kaynak metne, okuyucuya, eleştirmene vs.göre farklılık göstereceği tezini doğrulamaktadır.

II. ÇEVİRİYİ GERÇEKLEŞTİREN ÇEVİRMEN

Çeviri işini yapan kişiye günümüzde çevirmen denmektedir. Eski dilde çeviri eylemine "tercüme", tercüme işini yapan kişiye de "mütercim" ya da tercüman denilmekteydi. Çevirmen, bir yazıyı bir dilden başka bir dile çeviren kimse, mütercimidir.

Günümüz ünlü çeviribilimcilerinden Katharina REISS çevirmenin özelliklerini şöyle açıklamaktadır:

"Çevirmen, gelen iletiyi, özgün kişilik yapısı, yaratıcılık bakımından, görüşleri ile bir ileticidir ancak alımlayan, yorumlayan iletileri ile durumu ölçüsünde algılayan, yazan bir bireydir" (REISS,1977:1976)

W. WILLS de çevirmenin konumuna şöyle değinir. Ona göre çevirmenin "aktarabilme yetisi" (transfer competence) CHOMSKY'nin kastettiği dilin söz ve anlam birimlerini kullanabilme becerisinden ayrıdır. Aktarabilme yetisi iki dilli karşılıklı ilişkileri, eşdeğerlilikleri; dinamik etkileşimleri tanımaya dayanan bir yetenektir. Bu yetenek diliçi ve dildışı olmak üzere ikiye ayrılır. Dil-içi yetenek, kaynak metnin anlaşılması ile çeviri metnin yeniden üretilmesi edinimidir. Dildışı yetenek ise, çevirmenin iki dilin kültür, toplum tarih gibi değerlerle tanışıklığıdır.(krş.KAYAYERLİ, 1994:208)

Çevirmen, değişik bir çağda, değişik bir yörede, değişik bir kültürde hem özgün yapıt yazarı ile okurunun konumun hem de o yazar ile çeviri dili okurunun konumunu kavrayabilme, bu iki konum arasındaki uçurumu tanıyarak köprüleyebilme görevini yüklenir.

Ionna KUCURADI (1980) ve diğer bazı konu uzmanları çevirmen hakkında şu yorumları yapmaktadır:

"Bir tek dünya fikrinin gitgide yaygınlaştığı bugünkü dünyada, onsuz olunamayacak bir araçtır çeviri işi, bir bakıma, müzikte virtüöz'un işine benziyor, onsuz ulaşlamıyor bu yapıta. Ama bir bakımdan, işi onunkinden zor Çünkü bir dille üretileni başka bir dille yeniden üretmek zorunda olan çevirmen, iki farklı sınırlamamayla boğuşmak zorundadır, hem çevirdiği metne bağlı kalmak zorunda-aslını vermek zorunda- hem de bir metni çevirdiği dilin ona çizdiği olanak sınırlarının içinde hareket etmek zorunda (22)

"Çeviri yapan kimse, dünyanın herhangi bir parçasını görüntüleyen bir fotoğrafın altına değişik bir alt yazı koymakla yetinen kişi değildir; çevirmenin işlevi yabancı metinde ortaya çıkan dilsel olguyu anlamak ve bunu anadilinin kendisine sunduğu olanaklar yardımıyla açıklamak olmalıdır dahi çok".(DOĞAN,1987:16)

"Çevirmenin işi zordur, çünkü çevirmen kaynak ve hedef dilin toplumsal ve kişisel kullanım değerlerini çok iyi bilmek durumundadır. Aksi takdirde, iletişim kurabilmekte mesajın tam geçirgenliği arasındaki ayrıntılarda kaybolabilir. Çevirmen kendi kişisel yaklaşımlarını hesaba katmadan, ön yargıdan uzak, ne yaptığını bilen, sözcüklere saygılı ve ancak uygun gördüğü yerlere kendi tarzını ithal edebilen bir olma zorunluluğu vardır".(YILMAZ,1994:68)

"Bir çevirinin başarılı sayılabilmesi için amaç metnin kaynak metinle yapı, biçim, içerik, anlatım bakımlarından "eşdeğer" olması, sonuçta da "çeviri metnin, özgün metnin okuru üzerinde kaynak dilde yarattığı etkiyi kendi dilinde kendi okuru üzerinde yaratması gerekir. Bunun için yerine getirilmesi gereken ilk koşul, çevirmenin kaynak metni kendi bağlamı içinde derinliğine kavramış, bir başka deyişle, kaynak metne ilişkin tüm sorunları çözmüş, kaynak metni anlamış olmasıdır. Daniel Moskowitç'in deyişiyle söylesek: "çevirmen okurunu anlatmak için anlamak zorundadır çevirmen iki dünya, iki ekin, iki uygarlık arasında bir arabulucudur". (İLKHAN,1994:17)

İLKHAN'ın belirttiği gibi çevirmenin görevi bir dilden öteki dile metni tüm özellikleriyle en geniş şekliyle anlamak, aktarmak ve kayıpları en asgariye indirmektedir. Alıntılarını yaptığımız uzmanların da belirttiği gibi, çeviri işlemi çevirmene oldukça güç görevler yüklemekte. Çevirmen çeviri işleminin yükünü çeken kişidir. O olmadan çeviri işlemi hiç bir zaman ideal hale gelemez, yöntemler, uygulamalar, tavsiyeler vd. hepsi çevirmenin olacağı ve gerçekleştireceği bir ortam içinde geçerlidir.

III. ÇEVİRİ-KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Çevirinin ilişkili olduğu bilimler arasında kültür, aşağıda açıklayacağım bilgilerden de anlaşılacağı gibi en kapsamlı yeri tutmaktadır. Kültür'ün ilgi alanlarını incelediğimizde birçok bilim dalı ile ilgili olduğunu görürüz. Her bilim dalı ile ilgili metinlerden çeviri yapılması zorunlu olduğuna göre; çeviri ve kültür ilişkisi açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kültürün, ideal çeviriyi gerçekleştirmedeki rolünün diğer faktörlerden çok daha fazla olmasının nedeni, kültürün çok yönlü oluşundan ve bu çok yönlülüğün kişiden kişiye olan algılama çeşitliliğinden de ileri gelmektedir. Bu algılama her çevirmene göre değişeceği gibi, Erek ve Çıkış okur kitlesinin kültür yapısı ile de yakından ilgilidir. Bu üç faktör, yani çevirmen, erek kültür okuyucusu ve çıkış kültür okuyucusu kültürleri arasındaki kopukluk veya kültür yabancılığı ideal çeviriye ulaşmadaki başarıyı engeller. Bu işlemde iki kültür arasındaki köprü vazifesi gören çevirmen en büyük ve zor görevi üstlenmek durumundadır.

TOURY 'nin kuramında da üzerinde durulan en önemli noktalardan birisi çevirilerin erek kültür için yapılıyor olması. Kuramcıya göre erek kültür ya da o kültürün belli bir kısmı çeviri yapma kararını ve çeviri sürecini başlatır. Çeviri

hizmet edeceği hedeflerin koşullandırdığı amaca yönelik bir etkinlik amacını gütmelidir.

DOĞAN,(1992) Levy'nin şu görüşte olduğunu belirtiyor

"Levy'e göre orijinal metin okuyucusu ile çeviri metin okuyucusu ile birbirinden ayrılır. Birleştiği nokta eserin bütünündeki kültürel ve tarihsel ilişkidir. "(s.22)

KURULTAY'a göre, çeviri derslerinin başarılı olabilmesi için, seçilen metinde hedeflenen çeviri sorunuyla öğrencinin düzeyi arasında bir denge bulunmalıdır. Öğrenim amacını ilgilendiren metin öğelerinin çeviri sorunu olarak belirlenebilmesi için öğrencinin bunlara ilişkin dil ve kültür bilgisine sahip olması gerektiğini vurgulamakta ve bu yönüyle öğrenciye güçlük çıkaracak bir metin, dersi ister istemez dil ve kültür bilgisi eksiklerinin giderilmesine yönelik bir çalışmaya dönüştüreceğini belirtmektedir. (krş.1991:96) Bu görüşten yola çıkarak, çevirinin ister eğitim yoluyla gerçekleştirilmesinde ister kişisel çalışmalarda başarılı olmak için, yani ideal bir çeviriyi gerçekleştirmek için, her iki dilin kültürünü çok iyi tanımak gerektiği görüşünü kabul edebiliriz.

ERTEN (1993:70-75) "*Çeviride Kültürel Etekenler*" adlı makalesinde aşağıdaki örnekleri vermektedir:

"kabvaltı" kelimesi evrenseldir fakat içerdiği kültürel anlam farklıdır. Türkler için kabvaltı denilince öncelikle peynir, ekmek, zeytin ve çay gelir ama bir İngiliz için "bacon and eggs" kabvaltıda anlam taşır. Kültürel objeler de uluslara göre değişik anlam çağrışırlar. Örneğin çay dendiği zaman bu beraberinde "süt" "limon", "büsküvi", "kek", "kurabiye" gibi kavramları ya da günün değişik saatlerinde içilmeyi hatırlatır."

ERTEN, belli bir konu üstünde toplumun ilgisi yoğunlaşırsa (kültürel odak) bu bir ulus için özel bir dil ya da terminoloji doğrultusunda olduğunu da belirtmektedir. Örnek olarak, İngilizler için spor, Fransızlar için şarap ve peynir, Almanlar için sosis, İspanyollar için boğa güreşleri, Araplar için develer, Eskimolar için kar, Avustralyalılar için kanguruları verebiliriz. Bunlarla ilgili kültürel kavramlar da büyük önem taşır. Kaynak ve erek dil arasındaki kültürel farklılıkları yanlış algılayışından dolayı çeviri problemleri ortaya çıkabiliyor. Ama burada şu da unutulmamalıdır ki dil kültürün bir ögesi anlamında kullanılmaktadır. Eğer böyle olmasaydı çeviri mümkün olamazdı.(krş.1993:70;75)

Edebi eserlerin önemli unsurlarından olan söz sanatları da kendilerine göre belli özelliklere sahiptirler. Bu özellikler, dilin ve dile paralel olarak kültür sürekli olarak değiştiği için bir başka dile de kolay akatarılamaz. Bu nedenle de İlyada, Binbir Gece Masalları gibi eserler her çağda yeniden çevrilir (krş. DAĞLI, 985:21-22)

Aynı konuyla ilgili olarak COSERIUM (1980) şu görüşleri dile getirmektedir; *"Siyah birçok toplumda ölümü, elemi ve hüznü çağrıştırır. Buna karşılık beyaz, sevinci buzurlu ve boş bir ruh halini çağrıştırır, bazı toplumlarda ise durum tam tersine dönebiliyor: Beyaz, elemi çağrıştıran ve simgeleyen bir renk olabiliyor.*

*"Beni saran herşey siyah;
siyah ağaçlar, siyah kuşlar, siyah çiçekler,
gökyüzünde siyah bulutlar..."*

gibi bir metin bu nedenle değişik dil topluluklarında farklı özanamlara, hatta bütünüyle zıt anlamlara gelebilecektir. Öyle ki, özanlamda ısrar edilirse beyazı "siyah" olarak çevirmek, zorunda kalınacaktır. Bunun gibi tek dile özğü bir ulam, örneğin dilbilgisel cinsiyet, doğal cinsiyetin simgesine dönüştürülebilir. Bir Alman masalında Güneş "kadın"; Ay da "erkek" olarak karşımıza çıkabilir, Almanların zihninde ölüm bir erkektir; buna karşılık Latin topluluklarında durum başkadır. Latin dillerinde "Güneş"i karşılayan sözcük erildir; "Ay" ve "ölüm"ü karşılayan sözcükler ise dişildir."(s.88-89)

*"Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çiniler
gümüş ibriklerde şarap,
bakır leğenlerde kızarmış kuzular nar idi."*

Akşit GÖKTÜRK yukarıda dizelerini verdiği örnekte anadili Türkçe olan bir kimsenin okuyuşu ile bunları kendi diline çevirecek bir yabancıнын okuyuşu düşünüldüğünde, yabancı Bursa ipeklisi için kullanılan dal dal nitelemesinin buradaki anlamını hiçbir sözlükte bulamayacağını, mavi bir bahçe ile çinilerin, çinilerle Kütahya'nın ilişkisini, ibriklerle leğenleri, kuzu ile narın ne bakımdan özdeşleştiğini, ancak bir kültürün biçimlerini, törelerini, ürünlerini, metin dışı bağlamla bildiği ölçüde anlamlandırabileceğini belirtmektedir.

Çeviri sırasında çevirmenin karşılaşılabileceği kültürel sorunlardan birine örnek olarak, Ülkemizde ve diğer müslüman ülkelerde, eli-saçı boyamakta kullanılan ve özellikle köy yaşamında hala önemli yeri olan kınayla ilgili, kına sürmek, saça, ele kına yakmak, kınalı saç olarak çevrilebilir. Bir halk türküsündeki:

*Yar benim elime
Mendil verdim eline
Kara kına yollamış
Yar benim ellerime*

Kara kınayı Almancaya(schwarze Henna) diye çevirmek sözcüğü sözcüğüne çeviri olarak doğrudur. Ama burada siyah kınanın ayrıca iyi cins kına anlamında geldiği erek okuyucu tarafından veya çevirmen tarafından anlaşılabilir. Çünkü kına sadece müslüman ülkelerde çoğunlukla dini inanç gereği kullanılan bir maddedir. Kına gecesi (Hennatag) olarak çevrilecek olursa bir Alman için yadırgatıcı belkide anlamsız olur. Eğer açıklayıcı bir biçimde (Frauzusammenkunft im Haus der Braut am Abend vor der Hochzeit (Wobei Finger- und Zehennaegel der Braut mit Henna bestrichen wurden) (Düğünden bir gece önce evlenecek kız evinde bir araya gelinerek çiftlerin el ve ayak parmaklarına boya sürülmesi) şeklinde çevirirsek o zaman bu kültür hakkında okuyucu birşeyler sezinleyecek belkide bu kavram hakkında daha geniş bir araştırmaya gidebilecektir.

Yine köylerden bir kullanım: "*Arifim, kınalı kuzum, nerelerdeydin.....?*

(Mahmut Makal, Kuru Sevda,s.5.)

sözcüğü sözcüğüne çeviri yaparsak, (*Mein Arif, Mein Schaeßchen mit Hanne , wo warst du?....*) kınalı kuzumdaki sevgi, şefkat, yumuşaklık anlamı kaybolur.

Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü

Yine bir halk türküsünden:

Kandan kına yakılır mı?

Ancak belli bir kültürde, düğün, sevinç, mutluluğu çağrıştıran kına, kına yakma'nın kan'la birlikte, bağdaşmaz bir kullanımında yer alması, ayrı bir kültürün insanın anlamının bir bölümünü kapsar ve dizeyi:

(faerbt man mit Henna aus Blut) diye çevirmek anlamdan çok uzaklaştırır. Çünkü söylenmek istenen "ölümü (kana boyayarak) öldürmeye sevinilir mi?"dir. Eski İstanbul argosunda yer alan ve Ermenilerin cenazelerini kınalama adetlerine gönderme yapan: „*Ölüsü kınalı, geçmişi kınalı*“ deyimlerini (Sein/Ihr Tod ist mit Henna gefaerbt, seine\ihre Vergangenheit ist mit Henna gefaerbt.) gibi kullanımlara yabancıysa çevirmen, yadırgatıcı çeviriler çıkar ortaya. Bunların sebeplerinden en büyüğü kültürlerarası farklılıklardan kaynaklanır. (Bkz.MATTAL,1994:130)

KAYAYERLİ (1995) bazı fıkraların benzerlerinin başka bir toplumda da benzer bir şekilde ortaya çıktığını belirtmektedir:

"Nasrettin Hoca birgün bahçede birşeyler arar, oradan geçmekte olan komşusu sorar,

-Hoca ne aryorsun ?

Hoca cevap verir,

-Anahtarımı,

Adam nerede kaybettin diye sorar, Hoca da

-Abırda, diye cevap verir, Adam

İlahi hoca, abırda kaybettin de anahtar burada niye aryorsun? Hoca hemen cevap verir,

-Ama abır çok karanlıktı da ondan

..Aynı fikra metni yepyeni sözcükler kullanılarak İngilizcede de şöyle yer alır: zîl zurna şarboş olan bir İngiliz Londra meydanının birinde, yere kapanmış bir şeyler aryordu. Polis yaklaşarak sorar:

-Ne aryorsun?

-Anahtarlarımı kaybettim.

- Nerede kaybettin?

Başka bir meydanda.

Peki orada kaybettğini niçin burada aryorsunuz?

Orası çok karanlıktı da.

Nasreddin Hoca'nın biri genç, biri de yaşlı iki hanımı vardır.

Hocaya sorarlar: -Bunlar Akşehir gölüne düşse hangisini kurtarırısın? Hoca yaşlı karısına döner ve: Hanımçığım sen biraz yüzmeye biliyorsun değilmi ? der.

Aynı fikra Fransız Başbakanlarından Taleyrand, Madame de Stael'in geniş kültüre ve Madame Recamier'in güzelliğine hayrandır. Onlarla sohbet ederken, kadınlar başbakana sorarlar:

-Seine nebrinde kayık devrilsen, hangimizi kurtardırırın? Taleyrand Madame de Stael'e dönerek:

-Siz dünya çapında kültürünüzle yüzmek bilirsiniz herhalde! der.

Katharina REISS (1983) da bu konuyla ilgili başka bir örnek veriyor:

"Meksika yaylalarındaki Kızılderilileri için yapılmış bir Kutsal Kitap çevirisinde, çevirinin okurları denizi tanımayanlar düşüncesiyle, İsa'nın yürüyerek deniz üzerinden değil, bir bataklık üzerinden geçtiğini söylemek gerekmiştir. Eskimolar için yapılmış çevirilerde "Tanrım, bugünkü ekmeğimizi ver bize" duası, Eskimolar eklemek tanımadığı için "bugünkü balığımızı ver" diye aktarılmıştır. İsa'nın adlarından biri olan "Tanrı'nın kuzusu" deyimini ise "Tanrı'nın fok'u" diye çevrilmiştir". (25)

ERTEN, çevirmenin, kültür ile ilgili farklılıkları bilmesi gereğini, kullanıldığı bağlama göre değişen kavram ve kelimelerin de var olduğunu, örnek olarak Türkçedeki "buyrun" kelimesi de kullanıldığı bağlama göre çok değişik anlam ifade ettiğini dile getiriyor. Bir misafire bir şey ikram edildiğinde buyrun anlamında "Help your self", kapıda birisiyle karşılaşında "buyrun, girmez misiniz anlamında" "Come in/Why don't you come in?" Dükkanda bir tezgah tar bir müşteriyi karşılap ne istediğini sorduğunda buyrun anlamında "Can I help you?!" Telefonda buyrun anlamında "Hello" kullanılır. Tabiki deyimlerde geçen "buyrun" da çokça mevcuttur. Bütün bu örnekler gösteriyor ki çevirmen hangi bağlamda neyi kullanacağını çok iyi bilmelidir. "Buyrun" sözcük anlamının ötesinde Türk kültürünü ve yaşam tarzını yansıtmaktadır. (krş.70-75, 1992)

Batılılar bu sözcükleri tek anlamlarıyla, yani birincil anlamlarıyla kullanırlar. Başkalarına seslenmek için "Bayım, Bay, Bayan, Hanımefendi, Küçükhanım, Genç adam vb. diye çevirebileceğimiz sözcükleri kullanırlar. Örneğin, bir Avrupa ülkesinin sokaklarında veya metrosunda ellerinde ağır bir şeyler taşıyan yaşlı bir insana "Yardımcı olayım nine, teyze veya amca, dede...." diye yaklaşıydık, bu hitap şeklimiz, önce bir şaşkınlığa, sonra değişik bir tepkiye neden olabilirdi. Bu gerçekler, bizim toplumumuzla batılı toplumların insan ve yaşam ilişkilerinin farklılığından kaynaklanan davranış biçimleridir.

Aynı paralel görüşlere GÖKTÜRK'te kalımlarda, (1995:32) ona göre, masal girişleri ve bitişleri, deyimler, roman, öykü gibi anlatı metinleri, oyunlarda sahne perde düzenlemesi, yasa metinlerinde maddeler, fıkralar, sone, koşma, mani gibi belli metinler için belli koşuk ya da uyak düzeni zorunluluğu vardır. Çevirmen bu gibi metinlerde erek kültür normlarını dikkate alarak, o kültür içinde tanınan kalıp cümleleri kendi yorumunu da katarak çevirme yoluna gidebilmelidir. Örneğin; mektup başlıklarında "Sevgili Kardeşim" gibi bir seslenişten sonra, Türkçe'de ,Almanca'da, İngilizce'de virgül, İspanyolca'da iki nokta kullanılması noktalama düzeyinde bir farklılıktır. Masalların başlacında, Almanca'da "Es war einmal" bitişinde de, "und wenn sie nicht gestorben sind, so leben sie noch heute" cümlesiyle son bulur. Türkçe'de ise, "Bir varmış bir yokmuş" cümlesiyle başlar, "onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine" cümlesiyle son bulur. Bu tür kalıplaşmış örnekler her toplumun kültür yapısına göre değişiklik gösterebilir ve sayısızca çoğaltılabilirler; çevirmen kültür farklılıklarını dikkate alıp çeviri işlemini gerçekleştirmesi ve başarılı çeviri -aynı zamanda-başarılı çevirmen seviyesine erişmeye çaba göstermelidir. Aynı şekilde, gazete ilanları, yemek tanımları, bir elektrik aygıtının tanıtım broşürü, metni başka dile çevrilirken, kaynak dilde böyle bir metnin gelenekle belirlenmiş

biçimsel niteliklerinin çeviri dilinde yansıtılmasından çok, çevrilen kitle tarafından en kolay biçimde anlaşılmasına önem vermek gerekir.

Bazı gelenekler kendi içlerinde değişikliğe uğrayabilirler. Sözel gelişimi Türkçe de gazete ölüm ilanlarında "ebediyete intikal," "kaybettik", "vefat etti", "yitirdik", "hakkın rahmetine kavuştu", "aramızdan ayrıldı" gibi değişik şekilde ifade edilen deyişler, eskiden olduğu gibi bugün de bu metinlerin özelliğidir. Buna benzer ayrıntıların çevirmence hem kaynak metin dilinde hem de çeviri dilinde kavranabilmesi bazen sorun teşkil edebilmektedir. (krş.40)

Yiyeceklerle ilgili olarak ERTEN de, çeviri işleminde, çevirmen her iki kültüre tam hakim değilse, garip çevirilerin ortaya çıkabileceğini örneklerle açıklamaktadır. Erten'e göre her ülkenin kendine göre farklı yemek çeşitleri olacaktır. Örneğin, Türkçede imam bayıldı, kabak musakka, kabuska, karnıyarık, vezirparmağı, bülbül yuvası gibi yiyecekler için tarifleri verilip isimleri anılmalıdır. Yoksa "imam fainted", "vezir's finger" ya da "nieghtigale's nest" gibi çeviriler eşdeğerliliği sağlamamaktadır (krş.1992:70-75)

Kültürlerarası farklılıklarda ortaya çıkan bir diğer farklılık da manevi değerler ve sevgi ifade etme kavramları ile ilgili sözcüklerdir. Örneğin, 'aşk' kavramı Türkçede 'sevda', 'sevgi', 'gönül bağı', 'kalp ağrısı', 'sevgi' ile ifade edilirken Almanca da, İngilizce ve Fransızca da bunların hepsinin tam karşılığı yoktur. Bunların hepsi sadece 'liebe', 'love', 'romance', 'l'amour' ile ifade edilir. Nazım HİKMET 120. mektubunda çeviri konusuna değinerek çeviriden beklediğini bir örnekle açıklar:

"Mesela Ruslar sevgi sözü olarak "güvercinim" tabirini kullanırlar, biz gözümün nuru, gözbebeğim filan deriz. Bence bunları tercüme ederken ille de bizde güvercinim denmez diye yavrucuğum filan dememeli, Ruslar da bizden tercüme ederken, gözümün nuru Rusca'da denmez diye güvercinim diye tercüme etmemeli, biz bizim dile güvercinim tabirini, onlar da kendi dillerine gözümün nuru tabirini sokmalı. Bu suretle dillerin birbiri üzerinde tabir, sıfat mısra alışverişiyle de zenginleşmesi kabil olur. Elbette ki tercüme edilemeyecek bazı şeyler vardır, ama bunlar pek azdır. (AKSOY,1995: 81)

Kültür farklılıklarının en çok ortaya çıktığı alan ve çevirilerde dikkat edilmesi gerekli hususların başında, deyimlerin ve atasözlerinin geldiğini, uygulamalarda yapılan hataların testipitinin sonucuna göre söyleyebiliriz. Atasözleri ve deyimlerin farklılıkları ile ilgili sayısız örnekler verilebilir.

ERTEN'in, bu konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

".....atasözleri, deyimler ve yiyecekler de ulusal kültürlerin en dıyarlı ve önemli ifade tarzlarıdır. Bunlarla ilgili terminoloji de çevirmene biraz yaratıcılık ve çok iyi yorum yapma edimi gerektirebilir. "Allah kavuştursun", "Güle güle gıy", "Geçmiş olsun", Misafirlik üç gündür", "Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al", "Yattı balık yan gider", "Üzümünü ye bağını sorma" gibi atasözleri İngilizce ve Almanca'da mevcut değildir ama farklı deyimlerle aynı şeyleri söylerler. (1992:70-75)

Fakat öyle deyimler vardır ki, bunların benzerleri dahi karşı kültürde bulunmayabilir. Alman ve Türk kültürlerini ele alacak olursak, karşılığı bulunmayan oldukça fazla deyimle ve atasözlerle karşılanabiliriz. Bu tür örneklerden bazıları aşağıdaki gibidir:

Kolay gelsin, kolaysa başına gelsin, güle güle giyin!, ziyade olsun!, Allah muradını versin, Başınız sağ olsun, Allah sabır versin, ölenle ölünmez, Allah kalanların canını sağ etsin, çok bayramlar göresin, Allah razı olsun, dostlar sağ olsun, ömrü uzun düğünü güzün olsun, kaşık düşmanı, Allah kazadan beladan korusun, Allah sevdiğine kavuştursun, Allah zihin açıklığı versin, Allah derslerinde yardımcı olsun, Hayırlı işler, pazar olsun, rastgele Allah bol versin, Bereketli olsun, Allah Halil İbrahim bereketi versin, Bol müşteriler, Allah satı pazarı versin, Allah bir yastıkta kocatsın, Allah tatlı geçim versin, Allah bol zürriyet versin, Allah daim etsin,(sonuna kadar götürsün), Darısı başına, Hayırlı uğurlu olsun, hayırlı kademli olsun, Güle güle oturun, Sağlıcakla oturun, Allah sizde böyle bir ev nasip etsin, Yarasin, kaynanan seviyormuş, Ziyade olsun, Geçmişlerinin canına değsin, Hacı sofrası olsun, Allah arttırsın, Beterin beteri var, Allah beterinden saklasın, gibi ifadeler, batı kültürlerinde bulunmayan ifadelerdir. Batı kültüründe bulunup ta, Türk kültüründe bulunmayan ifadelerde normal olarak mevcuttur. Çünkü, burada söz konusu olan kültür yapıları değişik olan iki toplumdur. Örneğin, Almanya'nın Bayern eyaleti civarında selamlama ifadesi olan "iyi günler" (Guten Tag)yerine "Grüss Gott" ifadesi kullanır, ama Avusturya'ya sınırına yakın bölgelerde ise "Servus" kelimesi selamlama ifadesi olarak kullanılır. Bu tür farklılıkların aynı ülkelerin coğrafi bölgelerinde bile görülebileceğine göre, değişik iki ülke toplumlarında görülmesi olağan bir durumdur.

Yukarıda verdiğimiz açıklamaların ışığı altında, sosyal ve kültürel faktörlerin çeviri işleminde, diğer faktörlerin yanında belirleyici rolü üstlendiği sonucuna varabiliriz. Çeviri işleminde strateji belirlerken gözönünde bulundurulması zorunlu olan ve her milletin kendine has olan sosyal ve kültürel faktörler, hem çevirmen tarafından hemde -kısmen de olsa- eseri okuyacak kimse tarafından önceden üzerinde araştırma yapılması gereken bir olgudur.

IV.ÇEVİRİNİN KÜLTÜRLERARASI ETKİŞİMDEKİ ROLÜ

Toplumların kültürel değerleri, çağdan çağa, nesilden nesile süregelen bir birikim- dir. Günümüzde devamlı gelişen bu süreç, çevirinin de desteğiyle giderek bir dünya kültür varlığını oluşturabilecek duruma gelmiştir.

Kültürlerarası iletişimin çoğalması bu süreci o denli çabuklaştıracak, böylece çeviri sayesinde amaca daha çabuk ulaşılmış olacaktır.

CÖMERT (1978) çeviriyle beslenmeyen dünya kültürüne kapalı bir edebiyat yalnızca kendi olanaklarıyla gelişemeyeceğini çünkü; filiz sürüp boy atamamayacağını belirtiyor. Üstelik çevirinin, bir dilden başka bir dile yapılan bilgi aktarımına da indirgenemeyeceğini de vurguluyor. Kuşkusuz diller arasında gerçekleşen bir etkinliktir çeviri. Ama bir yönüyle de geçmişe, eski kültüre dönüktür. Bir yandan geçmişin birikimini tarih boyunca insanlığın ortaya koyduğu tüm değerleri artzamanlı düzeyde (diachronie) günümüze taşıırken, öte yanda da eşzamanlı düzeyde (synchronie) ulusal kültürler arasındaki alışverişini sağlar. Böylece, hem çağdaş bir kültür bileşimini, hem de üretilen yeni değerlerin dayanışmasını, birbirinden etkilenmelerini kolaylaştırır. En önemlisi de, geçiş

dönemindeki bir toplumun kendi çabalarıyla oluşturamadığı kültür değişimini gerçekleştirir. (krş.26)

SCHIMI de (1989) bu görüşlere paralel olarak, kendi görüşünde, çevirinin kültürlerarasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırdığını, halklar arasındaki sınırları yıktığını, kültürel farklılıkları aştığını belirtmektedir. (70)

Çeviri yoluyla bir yandan geçmiş kültürlerin mirası yeniden değerlendirilirken, diğer yandan aynı zaman dilimindeki kültürlerin karşılıklı alışverişi mümkün olur.

DOĞAN, (1986) bu konuya aşağıdaki fikirleriyle katılmaktadır:

"Kültürel açıdan kendi sınırlarıyla yetinmeyip diğer kültürlerle ilişki kurma ihtiyacı, dilleri, bir dönemin kültür merkezi durumundaki ülkelerin dillerine bağımlı kalmıştır. Örneğin Çince yüzyıllarca Kore, Japon ve Alman dillerini etkilemiştir, ama karşılığında birşey almamıştır. Güçlü kültür dalgaları yayılırken, etkilediği dillere kendi sözcüklerini de getirir".(s.5)

Bu tür etkilenmeyi, Türkçe'mizde rahatlıkla görebiliriz. Türkçe'de, günümüzde bile Arapça ve Farça'dan çok sayıda kelime bulunduğu gibi, diğer ülkelerin dillerinden de, örneğin Fransızca'dan, İngilizce'den ve Almanca'dan fazla miktarda kelime mevcuttur. Bunun en büyük nedeni; ülkelerin birbirlerine olan kültürel yaklaşmasının sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Kültürel yaklaşmanın içine, siyasi, ekonomik, dini yaklaşımları dahil edebiliriz. Türk tarihine bakacak olursak bunun örneklerini açıkça görebiliriz. Örneğin, Osmanlı döneminin ilk yıllarından, Tanzimat Fermanı yıllarına kadar, yazı dili arapça ve konuşma dilinde arapça kelimelerin bol olduğu bir Türçeydi. Osmanlıların Fransa ile sıkı bir ilişki içine girmesi (siyasi, ekonomik ve kültürel) ülkenin entel diyebileceğimiz tabakası, Fransızca konuşur olmuş ve her yönüyle bir Fransız hayranlığına başlamıştı. Bu konuyla ilgili tespitimizi, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi" ansiklopedisinde de görebiliriz:

"Türk münevveri, pek az istisna ile başta Latin aleminin en kuvvetli mümessili Fransız sosyetesini olmak üzere, bihassa Meşrutiyet'te Cermen aleminin ile de sıkı temasa başlayarak, Avrupa Cemiyetini kültür cephesinden tanımaya başlamıştır. Kültür tanışıklığının fikri manzarası, her zaman ve her yerde, dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur. Bizde de aynı şey vaki oluyor. (Cilt 2, 1983:329)

DEVECİ'nin de bu konudaki görüşleride paralel doğrultudadır:

"1908'de ilan edilen 2. meşrutiyete doğru ve daha sonra Batının sosyal düşünce içerikli kitaplarına, siyaset ve özgürlük felsefesine, pozitivist felsefeye ilgi arttı. Bir yandan da maddecî, bilimci ve darvinci felsefe ilgisi başladı." (1984: 30)

Bu tür etkileşimler her toplum için geçerlidir. Nitekim KURAN'ın deyimine göre Almanya'da bu etkileşimden payını almıştır.

"19. yüzyıl Alman yazınında Goethe'nin ortaya attığı Dünya Edebiyatı (Weltliteratur) kavramının temelinde Romantikler devrinde Almanya'da yoğunlaşan çeviri uğraşının beraberinde getirdiği etkileşim fikrinin yattığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda görüldüğünde çeviri, dünya insanlarını birbirine yaklaştırmakta, Akşit Göktürk'ün de dediği gibi ortak bir dil dillerin dili olmaktadır." (1994:7)

ALPAN ayrıca "Aktarmanın", sözcükbilim ve terimbilim açısından genelde bir kolaycılık olduğunu ancak kimi kez, aktarma olayı, kültürlerarası ilişki açısından bir zorunluluk olarak da görülebileceğini savunuyor.

"Sözelimi Türk diline girmiş radio, kovboy, sistem, viski, votka, müzik, glasnost, prestroyka gibi sözcükler bizi doğrudan doğruya belli kültürlerin gerçekliklerine iletir. Ama belli bir kültüre özgü olmayan ve birçok toplumun ortak dünya görüşünü, ortak kültürünü çağrıştırabilecek nitelikler taşıyan sözcükler de, çevirmenlerin kendi dillerinde üretecekleri olabildiğince saydam yeni sözcükler ile karışılabilir. Sözelimi "ordinatör" ya da "kompütür" yerine "bilgisayar" "lengüistik" yerine "döbilim" in, "komünikasyon" yerine "bildirişim" ya da "iletişim" "bibliyografya" yerine "kaynakça"nın, "audiovizüel" yerine "görsel-işitsel" in kullanılması da bunun birer örneğidir.(186)

Bu tür kelimelerin yanı sıra, bir dilden öbür dile geçmiş bazı kelimeler aynı anlamda değil de başka anlamlarda da kullanılması söz konusudur

"Kültürleri oldukça birbirine yakın toplumların dilleri arasında bile sözcüklerin eşdeğer anlam taşıdığı söylenemez."(1985: 13)

AKSAN, (1990) bu gibi kelimelere örnek olarak Arapça'dan alınan "Gamze" kelimesini veriyor. "Gamze" sözcüğü, bilindiği gibi hem yanaklarda, gülümserken beliren çukurluk anlamında kullanılır; hem de eski şiirimizde 'göz süzme, süzgün, anlamlı ve etkili yan bakış" yerine yaygın bir şekilde kullanılmıştır.AKSAN ikinci anlamın bir batı dilinde tam karşılığını verebilecek bir sözcük ya da sözcükleri bulmak, zor olduğunu; ancak açıklama, tanımlama yoluna gidilerek bu zorluğun giderilebileceğini belirtiyor.(krş.76)

AKSAN, benzer örneklerine aşağıdaki biçimde devam eder:

".....bir dilden ötekine geçen ödünç sözcükler bile, andıkları dilde değişik anlamlarla yaşayabirler. Fransızca "chiffon" "kumaş parçası, paçavra, değersiz parça" sözcüğü Türkçede "şifon" yazımıyla, "ince bir çeşit kumaş" anlamında kullanılmaktadır. Arapçada genel olarak yazıhane, büro kavramını yansıtan "mektep" sözcüğü Türkiye'de yalnızca "okul" anlamında kullanılmıştır. Fransızca "mouton" hem 'koyun', hem de 'koyundan çıkarılan et, koyun eti' demektir. Halbuki, kökeni aynı olan İngilizce "mutton" yalnız "koyun eti" için kullanılır; koyunu anlatmak üzere "sheep" sözcüğü geçerlidir. (s.76)

Kültürlerarasındaki iletişimin başarıya ulaşmasında en büyük iki engel, iki dilin yansıttığı ayrı dünya görüşleri ve ayrı kültür sorunlarıdır. Dünya görüşü, aynı dil birliğinde bile insandan insana dahi farklılık vardır. Örneğin, Türkiye'de bir Doğu Anadolu, bir Ege, bir Karadenizli arasında çeşitli kültür farklılıklarının olduğu bir gerçektir. Aynı dil birliklerinde çok daha büyük değişikliklerin ortaya çıkması da gayet normaldir. Bir gerçeğin her dilde farklı bir biçimde algılanması, dilin sahip olduğu toplumun dünya görüşünü yansıtır. Her dilin kendine özgü bir dünyayı içerdiğini ilk kez W.Von Humboldt söylemiştir. Humboldt'a göre, bir toplumun kültürünü ve dünyayı kavrama biçimini diline bakarak açıklayabiliriz. Bir toplumda herhangi bir değişim, gelişme ya da bozulma, yansımaları dilde bulur.

ALPAN, (1977) dile yeni giren sözcüklerle ilgili aşağıdaki örnekleri vermektedir.

"Günümüzde örneğin kanape, tost, pizze, hamburger, file minyon, krem karamel, pizzacı gibi türetimler ve sözcüklerin de bazı mutfak kültürününün nasıl bizim mutfak

Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü

kültürüne girdiğini, yaşmak, çarçaf, başörtüsünden şapka, manto, pantolona, streç pantolona geçiş, yine toplumumuzdaki yapı değişimini, burdan, kültürel değişimi gösteren sözcüklerdir."(s.186)

Kültürlerarası etkileşimle, yukarıda alıntısını verdiğimiz kısımda da görüleceği gibi edebiyat yeni malzemeler, yeni türler, yeni üslup şekilleri kazanmakta, sonuçta da yeni kültür zenginlikleri elde etmektedir. Tabii ki bu iletişimin gerçekleşmesinde en büyük pay çeviri faaliyetlerine düşmektedir. Çevirinin fazla olması, kültürü o denli zenginleştirecektir. Bu zenginleşmeyi genişletip gerçekleştirme her zaman olduğu gibi edebiyatçılara düşmektedir. Nitekim bu Türk edebi tarihinde de böyle olmuştur.

"Semsettin Sami, Recaizade Ekrem vb. gibi ilk Türk romancılarının aynı zamanda ilk yazınsal çevirileri de yaptıklarını düşünürsek, batılılaşma sürecine giren Osmanlı toplumundaki kültür dönüşümünün çeviri yoluyla başladığı açık bir biçimde ortaya çıkar."(CÖMERT1978: 25)

KURAN (1994) da bu konuda aynı fikirleri taşımaktadır.

"Çeviri yoluyla dillere farklı dil yapılarının, farklı fikirlerin, imge ve motiflerin, edebi yazın türü ve sanatlarının, farklı kültür unsurlarının girdiği, bunların ulusal yazınları etkilediği, karşılaştırmalı yazına temel hazırladığı bilinen bir gerçektir".(s.7)

Kültürel iletişimin Türkiye ve Almanya arasındaki gelişimine I. dünya savaşı sonrası ve 1960'lı yıllardan başlayarak bakacak olursak, iletişim bu dönemdeki ilişkilere paralel olarak gelişerek kendini göstermiştir. I. Dünya Savaşı sırasındaki askeri işbirliği, 1960 lı yıllarda, Türklerin Almanya'ya işçi olarak gitmesi, kültürlerarası iletişime ivme kazandırmıştır. Bugün bu kaynaşma artarak edebiyat alanında da devam etmektedir. Bu konuda ALGÜN(1995) aşağıdaki görüşleri dile getirmektedir.

".....ülkelerinde neredeyse 30 yıldır, bugün sayıları milyonları bulan bir yabancı ulusla, Türk ulusuyla, yaşayan ve farklı dil ve kültür dünyalarına ait olmaktan kaynaklanan pek çok sorunu, çatışmayı gören Alman ulusu, içinde yaşadığımız yüksek teknoloji ve iletişim çağının sunduğu her türlü olanağa rağmen, bu bilinmezliğin veya yabancılığın, biraz olsun edebiyat-edebi çeviri yoluyla aşabileceğinin farkında değilmiş gibi görünüyor.(s.141 142)

BAUBAT, Milli kültürlerin daha geniş ölçüde yayılması kültürlerarasındaki iletişimi kolaylaştıracağını; gitgide daha kalabalık kitlelere nüfuz ve tesir ederek bu gayeye varılacağını ve bunun zaruri vasıtası da tercümenin olduğunu belirtmektedir. Hudutları ortadan kaldıran tercümanların, "beynimizi başkalarınınkine sürüp törpülemek" hususunda tesirli bir rol oynayacaklarını ve kendiliğinden meydana gelecek bu kültür birleşmesinde şüphesiz barışa hizmet edeceğini vurgulamaktadır.(krş.s.59)

Çeviri etkinliği bir yandan geçmişin kültür birikimini değerlendirip aktarırken, öte yandan yeni gelişmeleri, değişik bir anlayışla ele alıp yeniden üretilmesinde başlıca rolü oynuyor. Bu tür örnekler her toplumda görülmektedir.

Aşağıdaki görüşler bu tezimiz ile paralelle göstermektedir:

"Yalnız Batı'da değil, İslam'ın yükselme döneminde de aynı durum söz konusu olmuş, ilkçağın önemli felsefe yapıtları, özellikle de Yeni Platoncu düşünce Arapça'ya aktarıldıktan

sonra islam Felsefesi bir gelişme göstermiştir.(Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2 : 321)

"Başka toplumları tanımada, o toplumlarla kendimizi karşılaştırdığımızda yalnızca bilgi aktarımının değil dünyayı değişik bir algılayış da gözlenmektedir. İşte bu değişik algılayış, kültür olgusudur. Başka bir deyişle her dil belli bir kültürün göstergeler dizisiyle belli uzlaşım, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle kısacası insan yaşamıyla içiçedir. (DAĞLI 1985: 13)

ALGÜN'ün örneğide hem bizim hem DAĞLI'nın görüşlerini içermektedir.

"Örneğin, karşı kültürden, yaşça bizden büyük birini, kendi geleneklerimizin verdiği alışkanlıkla selamlarken, elini öpmeye kalktığımızda, karşımızdakinin niçin irkilip tepki verdiğini çözemediğimizde: Yine, kastettiğimiz şeyin neden o kültür çevresinde alıştığımız tarzda algılanmadığına cevap verecek bir üçüncü kişinin arayışına girmez miyiz? Zira, ancak o kişi, ya da yardım edebilecektir. İşte burada, kültür içi ve kültürlerarası aktarım devreye girmiş oluyor, yani çeviri"(1995:140)

V. SONUÇ

Sonuç olarak yukarıdaki bilgiler ışığında şu görüşe varabiliriz: Çeviri yalnızca bir tek işlemlerle sahip basit bir uğraş değil, insanların sosyal ve kültürel alanda gerekli oldukları prensipleri onlara ileten, onları birbirine bağlayan bir iletişim aracıdır.

Çeviri yoluyla bir topluma, farklı dil yapılarının, farklı fikirlerin, ve motiflerin, edebiyat türlerinin ve sanatlarının, farklı kültür unsurlarının girdiği, karşılaştırmalı edebiyata temel hazırladığını ve etkilediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu tür olguları, yansıtmadaki başarıları ölçüsünde amaca hizmet edebileceklerdir. Söz konusu toplumların sosyo-kültürel yapısını iyi tanımayan, o dillere yeterince hakim olmayan, yani bi-kültürel olmayan çevirmen, ne edebiyata ne de her iki kültür dünyasına yeterince katkıda bulunmuş olur. Çeviri işleminde bazı güçlükler aslında kültürlerarası çok sayıda ve çeşitli farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır.

VI. KAYNAKÇA

AKSAN,Doğan: Her Yönüyle Dil 1Cilt,Çeviri Sorunu. TDK,Ankara 1990

ALGÜN,Rezzan: Çeviri ve Kültür Alışverişi. Gündoğan Edebiyat,Ankara, Kış 1995

ALPAN,Necip: Nasreddin Hoca'nın Evrensel Kişiliği. Uluslararası Yunus Emre,Nasrettin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri, Konya,1977

ANAMUR,Hasan: Orhan Veli Kanık'ın Bitmemiş(?) Bettine Çevirisi Üzerine. IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Uludağ,1994

AYDIN,Ferit: Tercüme Sanatının Gerçekleri. Kültür Basın Yay.Birliği,İstanbul 1984

AYTAÇ,Gürsel: Çevirinin Yaratıcılığı Üzerine. Edebiyat Yazıları 11,Gündoğan Yay.Ankara1991

AYTAÇ,Gürsel: Edebiyat Meraklısı Okurlara Tanıtılacak Değerde Bir Yazar: Barbara Frischmuth, Edebiyat Yazıları 1, Gündoğan Yay.Ankara 1990

Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü

- AYTAÇ,Gürsel: Edebiyat Çevirileri ve Akademik Çalışmalar Üzerine Milli Kültür ve Çeviri Yayınlar. Edebiyat Yazıları I, Gündoğan Yay.Ankara,1990
- BAŞKAN,Özcan: Dilde Çeviri İşlemi. Türk Dili, Çeviri Sorunları Özel Sayısı 322,Ankara 1978
- BATTAFARANO,Italo Michele: Über-Setzen,Eine unendliche Aufgabe,Trento,1993
- BAUBAT,Pierre: (Çev.Lütfi Ay), Tercüme ve Kültür,Tercüme 10, İstanbul 1955
- BISCHOFF,Cornelius,Holzpantinen. (Necati Cumalı'dan Çeviri),Kültür Bakanlığı Yayınları,Ankara,1993
- CÖMERT,Bedrettin: Kuramsal Açıdan Çeviri Sorunu. TDK.Çeviri Özel Sayısı 322,Ankara 1978
- COSERIO,Eugeni: Çeviri Kuramında Sorunlara Doğru ve Yanlış Yaklaşımlar. (Çev.Turgay Kurultay,İbrahim Akın),Metis Çev.12,İstanbul
- DAĞLI,Yasemin: Georg Büchner'in "Woyzeck" adlı Eseri ile Türkçe Çevirisinin Syntax, Semantik ve Pragmatik açılardan Karşılaştırılması. Lisans Bitirme Tezi, Konya 1985
- DEVECİ, Tahir: Almanca Öğretiminde Çeviri. Ankara, 1984
- DOĞAN,Şerife: Almanya'da Edebi Çeviri ve Çeviri Teorileri Tarihine Bir Bakış,Çev.Bil. ve Uygulamaları. Ankara,1992
- ERTEN, Asalet: Çeviride Kültürel Etkenler, Çeviribilim Uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Yay. Ankara 1993
- ETHEMOĞLU, Armağan: Almanya'daki Türk Çocuklarının Dil Öğreniminde Çeviri Derslerinin Yeri." Türkoloji Çalışmaları ve F.Almanya'daki Türk Çocuklarının Eğitim Kültür Problemleri Sempozyumu 20;21 Eylül 1985, Ankara:Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,Ankara,1987
- GÖKTÜRK,Akşit: Bir Yorum Süreci Olarak Yazınsal Çeviri.Bağlam, İstanbul,1980
- GÖKTÜRK,Akşit: Çeviri Dillerin Dili. Yapı Kredi Yay.İstanbul,1994
- GÖKTÜRK,Akşit: Yazınsal Çeviride Metin-Ötesi Anlam İlişkileri, Türk Dili,Çeviri Sorunları Özel Sayısı 322,Ankara 1978
- GÜLER,Hilmi: Ziya Ülken'in İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri-II,Met.Çev.12 İstanbul
- HÖNIG,G.Hans: Strategie der Übersetzung,(Ein Lehr-und Arbeitsbuch) Gunter Narr Verlag,Tübingen,1982
- HÖNIG,Hans,G.,KUBMAUL,Paul: Strategie der Übersetzung,Gunter Narr Verlag, Darmstadt 1982
- HORNBY,Mary Snell: Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung,2.Auflage, France Verlag, Tübingen und Basel,1994
- IŞIK,Gül: Doğu ile Batı'nın Buluştuğu Yerde Toledo Çevirmenler Okulu,Metis Çeviri 19,İstanbul 1992
- İLKHAN,İbrahim: Filoloji Eğitim ve Öğretiminde "Edebi Çeviri" Üzerine Düşünceler,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Uludağ 1994
- İLKHAN,İbrahim: Fragen der Methodik und Didaktik des Deutschunterrichts für Türken im Sekunderbereich. Konya,1987

- JAEGER,Gert: Semantik,Kognition und Aequivalenz,VEB Verlag Enzyklopaedie, Leipzig,1988
- JUMPELT,Rudolf Walter: Die Übersetzung Naturwissenschaftlicher und Technischer Literatur(Sprachliche Masstaebe und Methoden zur Bestimmung ihrer Wesenszüge und Probleme) Langescheidt KG.Berlin,1961
- KAFESOĞLU,İbrahim: Türk Milli Kültürü, 3.Baskı, Boğaziçi Yay.İstanbul 1984
- KAYAYERLİ,Müjdat: Çeviri Eleştirileri ve Çeviride Eşdeğerlik,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Cilt VIII,Sayı 1,Uludağ 1994,
- KAYNARDAĞ,Arslan:Türkiye'de Felsefe Çevirileri Tarihi. IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Bursa 1994
- KOLLER,Werner: Einführung in die Übersetzungswissenschaft.Heidelberg, 1979
- KOTCHEVA,Krassimira: Probleme des literarischen Übersetzens aus textlinguistischer Sicht,Peter Lang Verlag,Frankfurt am Main,1992
- KUÇURADI,Ionna: Übersetzer-Workshop,Felsefede Çeviri, Deutscheinstitut, Ankara,1988
- KURAN,Nedret Pınar: Kültürlerarası İletişim Aracı Olarak Çeviri,Boğaziçi Üni.Tercü.Müt.Bölümü,İstanbul 1993
- KURAN,Nedret: Çağdaş Alman Çeviribilimcilerinin Yaklaşımları,Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler,İstanbul 1995
- KURULTAY,A.Turgay: Çeviri Dersinde Yapılaşma (Uygulama Sorunları-Yöntem Önerileri),Yayımlanmamış Doktora Tezi,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1989
- KURULTAY,A.Turgay:Çeviri Yöntemi Üzerine Düşünceleriyle F.Schleiermacher,Dün ve Bugün Çeviri I.Kitap,1985
- KURULTAY,Turgay: Hans G.Hönig'le Söyleşi,Alm.Çev.Ayşin Özalp,Met.Çev.19,İstanbul
- MATTAEL,Jean-Louis: Türk ve Fransız Atasözleri Arasındaki Benzerlikler,IV.Ulusal Çeviri Semineri Özel Sayısı,Uludağ,1994
- NEWMARK,Peter: Düşünce,Konuşma ve Çeviri, Çev.Necmiye Alpay,Metis Çeviri 9, İstanbul
- NORD,Christiane: Textanalyse und Übersetzen (Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendugn einer übersetzungsrelevanten Textanalyse) Heidelberg,1991
- ÖZBEK,Yılmaz: Die Quellen der Übersetzungsprobleme, Atatürk. Ün. Fen-Ed.Fak.Yay. No.17. Erzurum 1988
- ÖZGÜ,Melihat: Çeviride Uzmanlık Sorunu,TDK.Çeviri Sorunları Özel Sayı Ankara, 1992
- PEKER,Saliha: Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler, (Çev.Ali Tükel) Metis Çeviri 1 İstanbul
- PAYNE, Robert: Çeviri Tarihinde Büyük Dönemler,(Çev.Zehra İpşiroğlu), Bağlam 2-80,İstanbul 1980
- REISS, Katharina: Möglichkeiten und Grenzen der Überstzungskritik, München,Hueber Verlag,1971

Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü

- REISS, Katharina: Texttyp und Übersetzungsmethode, Heidelberg, J.G. Verlag, 1976
- REISS, Katharina, VERMEER, Hans J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1984
- RIFAT, Mehmet: Göstergibilimsel Açıdan Çeviri Etkinliği, Çeviri Kuramı ve Çeviri Kuramının Kuramı, İstanbul 1995
- SAVORY, Theodore: Tercüme Sanatı, Çev. Hamit Dereli, MEB. Ankara 1992
- SCHİMİ, El Hussam: Probleme der literarischen Übersetzung, aus dem Deutschen ins Arabische am Beispiel zweier Versionen von Thomas Manns "Tonio Kröger", Peterlang Verlag, Frankfurt am Main, 1989
- SEVİL, Berna: Karağaçlar Altında, Metis Çeviri 9, İstanbul 1989
- STOLZE, Radegundis: Hermeneustisches Übersetzen (Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen, Gunter Narr Verlag Tübingen, 1992
- WILLS, Wolfram: Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden, Stuttgart, 1977.
- WILLS, Wolfram: Kognition und Übersetzen (Zu Theorie und Praxis der menschlichen und der maschinellen Übersetzung) Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1988
- WILLS, Wolfram: Übersetzungsfertigkeit (Annäherungen an einen komplexen übersetzungspraktischen Begriff), Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1996
- YILMAZ İbrahim: Çeviride Geçirgenlik, Dil Dergisi 34 Ağustos, Ankara 1995
- YÜCEL, Tahsin: Çeviri ve Biçem, Bağlam, 2-80, İstanbul, 1980